

közöl. SOÓS SÁNDOR tizennégy, Dunakanyar menti település szakrális emlékeinek névanyagával foglalkozott, a települések kálváriáinak jellemzőit az egyes településekre vonatkozóan fejtvé ki (273–281). SYLVESTER LAJOS munkájában szól azokról a nehézségekről, melyeket a magyar helynevek tiltólistára kerülése okozott Erdélyben az 1920-as évektől egészen az ezredfordulóig. Írása érzékenyen mutat rá arra, milyen változásokat eredményezhet a politika a helynevek használatában és állományában.

E két kötet gazdag névanyagot dolgoz fel, előremutató gyűjtések és történeti áttekintések is olvashatók bennük. Minden szerző esetében érezhető a kapocs, mely ahhoz a névhez vagy névcsoporthoz köti, amely köré tanulmányát szervezte. Ennek köszönhetően sokszínű, olvasmányos kiadványok születtek, melyek méltán tarthatnak számot a szélesebb közönség érdeklődésére.

BALOGH ERNA
Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

FRIEDHELM DEBUS, *Namenkunde und Namengeschichte.*

Eine Einführung [Névtan és névtörténet. Bevezetés]

Grundlagen der Germanistik 51. Erich Schmidt Verlag, Berlin, 2012. 280 lap

A német névkutatás 2012-ben két összefoglaló alpművel is gazdagodott. A mainzi egyetem névtani műhelyének tagjai, DAMARIS NÜBLING, FABIAN FAHLBUSCH és RITA HEUSER által közösen szerkesztett, *Namen. Eine Einführung in die Onomastik [Nevek. Bevezetés a névtudományba]* címet viselő egyetemi tankönyv (Narr Verlag, Tübingen) mellett FRIEDHELM DEBUS-tól, a kiel Christian-Albrechts-Universität professzor emeritustól is megjelent egy névtani összefoglalás, amely a germanisztikai tankönyvek sorozatában kapott helyet. Ez utóbbi nemcsak történeti, de tudománytörténeti jellegében is különbözik az előzőtől.

A monográfia címe félreérthetetlenül utal a szerző név- és tudománytörténeti elkötelezettségére: arra a szoros kapcsolatra, amelyet a szinkrón névkutatás és a névtörténeti vizsgálatok között szükségesnek tart. Minden fejezetben külön helyet kaptak a névtörténeti vizsgálatok, és minden fejezet az adott terület (németországi) tudománytörténeti összefoglalója is egyben.

A bevezető fejezet a névadás és a névhasználat alapvető jelentőségét taglalja: minden névtudományi vizsgálódás kiindulópontja az elnevezés, illetve a névhasználatnak az emberi társadalmakban betöltött szerepe. A tulajdonnevek jelensége ennek megfelelően évezredek óta foglalkoztatja az embereket. A nevekkel kapcsolatos érdeklődést a szerző két alapvető történeti korszakra osztja: egy tudomány előttire, amelyet főként a nevek eredete iránti érdeklődés határozott meg, majd egy tudományosra, amely a történeti összehasonlító nyelvveltség megszületésével, illetve (német nyelvterületen) különösképpen JACOB GRIMM tevékenységével vette kezdetét. Bizonyára éppen ezért választotta a szerző GRIMM névkutatással kapcsolatos gondolatait műve mottójául: „Micsoda varázsa és mely vonzereje van minden nyelvi vizsgálódás közül éppen a tulajdonnevekkel kapcsolatosaknak, és

mily szorgalmasnak kell lennünk, hogy minden felmerülő kérdést meg tudjunk válaszolni” (5, az idézeteket saját fordításomban közlöm, Sz.-K. A.). A tudománytörténeti áttekintés a névértelmezés történetének összefoglalóját nyújtja a középkortól egészen a 21. századig; közben DEBUS nemcsak a legfontosabb szerzőkre és azok eredményeire tér ki, hanem a leggyakoribb névtani csapdákra és tévedésekre is (17).

A második fejezetet a szerző az osztályozási és terminológiai kérdéseknek szentelte, de nem tért ki az osztályozással kapcsolatos vitákban való állásfoglalás elől sem. Kiválasztott névtudományi terminusokon mutatja be, hogy „az idők folyamán spontán fejlődött, köznyelvi kifejezésekből kialakult” (25) terminusok használata korántsem probléma-mentes. Így például az *Ortsname* ('helynév') terminust 'földrajzi név' jelentésben kellene használni, és nem 'helységnév'-ként (26). DEBUS a terminushasználatban kettős rendszert javasol, amelyben a görög eredetű (nemzetközileg is jól használható) terminusok mellett a hagyományosan kialakult német megnevezések használata is kívánatos; pl. *Anthroponym* – *Personenname*, *Oronym* – *Bergname* (27). Ezen elgondolás következetes használatával mutatja be a 29. lapon saját névtani osztályozási rendszerét, amelyben az általa javasolt új terminusokat *-gal jelöli (pl. **Hyperphysionym*: természetfeletti lények neve, **Syntrophonym*: háziállatok neve).

A 3. fejezetben névelméleti kérdések kerülnek terítékre: DEBUS itt a nevek nyelvi jelként történő bemutatására törekszik, és számba veszi a tulajdonnevek nyelvszemesi vonatkozásait. Elsőként a *szó* és a *név* fogalmát különíti el, majd megállapítja, hogy a tulajdonnevek (a szavakhoz képest) a nyelvi rendszer kifelé nyitott perifériáján helyezkednek el, ezért a nyelvi rendszeren kívülről származó hatásoknak sokkal inkább ki vannak téve, mint a közsavak. Ezután a szerző a szó és a név szembeállítását minden nyelvi szintre vonatkozóan (fonológia, graféma-szint, morfológia, mondatban) megvilágítja, emellett felsorolja azokat az eseteket, amelyek megmutatják a két kategória közötti határ átjárhatóságát. A nyelv-, illetve névfilozófiai indíttatású kérdések között röviden fölmerülnek a névfordítás és a névjog problémái is.

A fent említett névelméleti kérdéseket a névelemzés, illetve a források használatára vonatkozó szabályok követik. A nevek elemzését újszerű megvilágításban tárgyalja a szerző: bármely név értelmezését névpragmatikai, -szociológiai, -pszichológiai, -földrajzi, szövegtani stb. keretben tartja kivitelezhetőnek, vagyis a 20. század „kötőjeles” tudományterületei sorra felbukkannak a névtanon belül (is). Ennek megfelelően ezen modern nyelvtudományi területek alapfogalmai (használat, kompetencia, attitűd, presztízs és stigma, konnotáció stb.) rendre megjelennek e névtani leírásokban. Így például a dülőnevek kialakulását névszociológiai szempontból tárgyalja a szerző: ezen nevek a kevésbé mobilis paraszti társadalom névadási kompetenciáját tükrözik vissza.

A monográfia legterjedelmesebb fejezete a negyedik, amelyben a szerző a neveket három nagy (klasszikus) csoportban tárgyalja: személynevek (*Anthroponyme*), földrajzi nevek (*Toponyme*) és egyéb névfajták. A személynevek („elengedhetetlen azonosító eszközök”, 79) bemutatásakor mindvégig következetesen megkülönbözteti egymástól a névadás és a névhasználat kérdéseit. A fejezet első része áttekinti a német személynévanyag történetét a kora középkori germán nevektől a keresztény neveknek „a keresztes hadjáratokkal, a szentisztelettel, az ereklyekultusszal és a kolduló rendek alapításával összefüggő mélyreható szellemi mozgalmak” (86) által beindított elterjedésén keresztül a reformáció és az azt követő áramlatok egészen napjainkig sorjázó névtani hatásaiig. A történeti áttekintésnek köszönhetően kirajzolódik a német (nyelvű) keresztnévanyag

teljes képe, annak nemcsak történeti, de földrajzi dimenzióival együtt. A szerző a *névdívat*, illetve *dívatnév* fogalmát az 1950–1974 között Kielben adott utónevek (grafikusan is ábrázolt) változásain keresztül mutatja be (91). Az utónévhasználatot a szerző annak diakrón, diatopikus és diasztratikus aspektusából is tárgyalja. Mindezen szempontok összetartozását az utónévdívat újabb kori alakulásán keresztül összegzi: „[...] a nemesség mintaadó szerepe fokozatosan csökkent, helyébe a vagyonos városi polgárság dívatot követő szemlélete lépett, miközben persze a város : falu szembenállás is megszűnt, átadva helyét az iskolai képzésben való lépcsőzetes részvételnek” (100; a kiemelést elhagyva – Sz.-K. A.).

Ezt követően a szerző a családneveket veszi górcső alá, különös figyelmet szentelve azoknak az okoknak, amelyek a családnevek kialakulásához vezettek. A családnevek bemutatásakor követi a német nyelvű névtani szakirodalomban szokásos osztályozást: a személynévekből kialakult, származási helyre, illetve lakhelyre utaló, valamint foglalkozásnévi és ragadványnévi eredetű családnevek öt motivációs-jelentéstani kategóriáját. Ezekon kívül röviden bemutatja a leggyakoribb idegen eredetű családneveket is, melyek között természetesen a gyakoribb kontaktusnyelvek tekinthetők fő forrásnak: a szláv nyelvek közül a szorb, a lengyel, a cseh és az orosz, az újlatin nyelvek közül a francia, a spanyol, az olasz és a portugál, illetve jelentős új kontaktusnyelvként a török. A családnevek földrajzi (diatopikus) elemzésének lehetőségeit a készülő Német családnévatalasz térképlapjainak a segítségével mutatja be. A személynévek kérdéskörének tárgyalását további három téma színesíti. Elsőként a Németországban használatos zsidó nevek példáján keresztül vázolja fel a szerző, hogyan válhat a név (illetve egy névcsoport) a stigmatizáció eszközévé. Ezután kitekint a népcsoport- és népnevekre mint kollektíven használt személynévekre, amelyek a mai német névanyagban tartománynévként és családnévként élnek tovább. Végül rövid összefoglalást nyújt az álnevek kialakulásának és használatának legfontosabb kérdéseiről, megkísérelve használati körük alapján történő osztályozásukat.

A következő tárgyalta nagy névcsoport a földrajzi neveké. DEBUS itt az európai névanyag áttekintését a legrégebbi (írott forrásokban előforduló) ókori görög földrajzi nevekkel kezdi, és a német nyelvterület indogermán, kelta, latin és szláv, majd német etimológiájú földrajzi neveivel folytatja. A szerző példaként külön elemez néhány német helységnévképzőt (*-ingen*, *-heim*, *-ingheim*, *-weiler* stb.), soha nem vesztve szem elől a névtörténeti szempontokat, a nevekkel kapcsolatos kultúrtörténeti adalékokat sem. A hiperonimaként használt *Ortsname* gyűjtőfogalom keretében vár-, kolostor- és tájnevekről is olvashatunk.

A fejezet utolsó nagy része az „egyéb” névcsoportokat foglalja magába. Az állatnevek (Zoonyme) például a névadási indítékok nagy szabadsága által tűnnek ki a tulajdonnevek közül, amikor is „az ember és az állat közötti gyakran szoros kapcsolat [...] például a névhasználatban vagy a megszemélyesítés (antropomorfizálás) legkülönbözőbb változataiban ölt testet” (194).

Az intézménynevek (Institutionyme) a szerző osztályozási rendszerében a tárgynevek (Gegenstandsnamen) egy rendkívül nyitott alosztályát képezik, amelyek a viharos gyorsaságú gazdasági-társadalmi fejlődés következtében a leggyorsabban változó nevek közé tartoznak. DEBUS a legkülönbözőbb intézménynevek legáltalánosabb vonásait igyekszik megragadni: köznevekből való keletkezésüket, komplexitásukat, hátravetett kijelölő jelzős szerkesztésüket (ami névpragmatikai szempontból igen változékony is teszi őket) stb.

A részletesebb elemzés módszereit és lehetőségeit, a nevek változékonyságát DEBUS két kiemelt névcsoporton, az oktatási intézmények (iskolák, egyetemek) és a volt NDK termelőszövetkezeteinek a nevein mutatja be. A továbbiakban a márkanevekről (Chrematonym, pl. *Haribo, Kodak*) és egyéb ritkább névfajtákról, mint a növények tulajdonneveiről (Phytonyme: növénynevek, Anthonym: virágnevek, Dendronym: fanevek, pl. *Zwölfapostelkastanie*), égitestek (Astronym) és természeti jelenségek neveiről (Phänonym) stb. esik szó. A dátumoknak az újabb névtani irodalomban gyakran vitatott kategorizációjával kapcsolatban a szerző határozottan kiáll e nyelvi jelek tulajdonnévi státusza mellett, a *Zeitereignisnamen* ('időbeli események neve') német terminust javasolva rájuk.

A szerző könyvében külön fejezetet (5.) szentel egyik kedvenc témájának, az irodalmi neveknek (Poetonym), amelyek különlegessége abban áll, hogy azonosító szerepük mellett minden esetben rendelkeznek egyfajta esztétikai, poétikai kisugárzással is. DEBUS az irodalmi nevek osztályozására is kísérletet tesz: megkülönböztet *beszélő (redende)*, *jellemző (klassifizierende)*, *hangulatfestő (klangsymbolische)* és *megtettesítő (verkörperte)* jellegű irodalmi neveket. Ezek a típusok azon különböző funkciók alapján különíthetők el, amelyeket az irodalmi nevek a művekben betölthetnek: azonosítás, fikcionalizálás-illúzióteremtés (211), jellemzés, mitizálás (a nevek misztikus-mágikus ereje által; 213), illetve anonimizálás (pl. a nevek elhallgatása, tabuvá tétele, névtelenség által) stb.

A monográfia rövid összegzésében a szerző még egyszer nyomatékosítja a névtörténetnek a névtanban játszott fontos szerepét, majd összefoglalja a német nyelvű névkutatás főbb eredményeit és hiányosságait. Többek között felhívja a figyelmet egy földrajzinev-atlasz elkészítésének és az „újabb” névfajták kutatásának a szükségességére.

A mű tankönyvjellegét erősíti, hogy minden fejezet végén rövid, tipográfiai is kiemelt összegzést találhatunk az adott témáról, illetve minden fejezet külön is tartalmazza a tárgyalt kérdéskörrel kapcsolatos legfontosabb szakirodalom felsorolását. A monográfia egy közel 40 oldalnyi terjedelmű irodalomjegyzékkel és rendkívül hasznos tárgymutatóval zárul. A bibliográfia teljességre törekszik: a német névtan nagy klasszikusai (ADOLF BACH, HANS BAHLOW stb.) mellett a legfrissebb jelentős irodalmi tételeket is tartalmazza.

Sok olvasónak talán valóban azt nyújtja a könyv, amit az alcímében megígér: igényes és hasznos bevezetést a névkutatás világába, valójában azonban ennél sokkal többet végez el; ezért a kötetet inkább egy nagy formátumú névkutató által pályája csúcán megírt tudományos összegzésnek tarthatjuk.

SZILÁGYI-KÓSA ANIKÓ

Pannon Egyetem

Modern Filológiai és Társadalomtudományi Kar

Names and Identities [Nevék és identitások]

Szerkesztők: BOTOLV HELLELAND – CHRISTIAN-EMIL ORE – SOLVEIG WIKSTRØM.

Oslo Studies in Language 4. (2). University of Oslo, Oslo, 2012. 288 lap

1. Az alább bemutatandó, két névtani tanácskozás előadásait közreadó angol nyelvű kötet 2012-ben látott napvilágot. A műhelybeszélgetések 2007 és 2008 novemberében